

”האחים המוסלמים” במועצת העם המצרית – השלכות ומשמעויות

איילת יחיאב

הבחירות למועצת העם של מצרים התקיימו בשלושה שלבים בין 9 בנובמבר ל-9 בדצמבר 2005. כבר בתום הסבב הראשון הכפילו ”האחים המוסלמים” את ייצוגם לעומת מועצת העם היוצאת (שבה כיהנו רק 17 צירים ”עצמאים” המזוהים עמם). באותו שלב החלו להתברר גם ממדי המכה האלקטורלית שספגה מפלגת השלטון, ”המפלגה הלאומית הדמוקרטית”.

אז הבין המשטר את הצורך בבלימת התנופה האופוזיציונית ופנה לאמצעים המוכרים לו משכבר הימים: מעצרים המוניים של פעילי ”האחים” (יותר מ-1,600 פעילי שטח), רתימת כוחות הביטחון לניטור הנגישות אל הקלפיות, שיסוי בריונים חמושים בנשק קר וחס בתומכי ”האחים” ומסע השמצות נגדם והפחדה מפניהם בכלי התקשורת הממלכתיים.

בניין מועצת העם במצרים

שנסתיימו ההצבעות כולן ומפלגת השלטון מיצתה את יכולותיה להשיב אל חיקה את מרב הפורשים ממנה, היא השיגה 311 מושבים (מתוך 444), שהם רוב של 72 אחוזים (השוואת רשימות המועמדים והנבחרים מעלה ש"המפלגה הלאומית" עצמה זכתה רק ב-30 אחוזים מהמושבים, ושאר הנציגים הם פורשיה, אותם היא מיהרה לאמץ אל חיקה).

אל מול הרוב הצפוי – אף אם בעייתי – של "המפלגה הלאומית", התבררה התייצבותו של גוש אופוזיציוני עולה. אף שבמצרים אסור להקים מפלגות על בסיס מצע דתי, בחירות 2005 מיצבו את "האחים" כגוש הפוליטי השני בגודלו וכאופוזיציה הפרלמנטרית היחידה למשטר מבארכ. מתוך 150 מועמדיהם העצמאים לכאורה של "האחים", 88 זכו – למרות כל ההתנכלויות שתוארו לעיל – להיבחר למועצת העם – יותר מפי חמישה משיעור ייצוגם במועצת העם היוצאת ובסך הכול חמישית מכלל חברי מועצת העם הנבחרים (הנשיא זכאי למנות למועצת העם עשרה חברים נוספים, כך שזו תמנה 454 חברים).

המציאות שנוצרה היא תולדה של חיבור התנהלות "האחים המוסלמים" ומשטר מבארכ עצמו. הרקע הוא: חולשת הפוליטיקה המפלגתית עקב מגמת המשטר בשנים שעברו לבלום כוחות חדשים מלתרם לעיצוב צביון אזרחי למדינה (אישים כמו ד"ר סעד אלדין אבראהים, ראש מרכז "אבן ח'לדון", או איימן נור, מייסד "אלעד" ויו"ר המפלגה הראשון); הצבת מכשולים להתהוות מפלגות ליברליות "חילוניות"

איילת יחיאב חוקרת במרכז למחקר מדיני, משרד החוץ, ירושלים

(הגם שבמצרים שום זרם פוליטי אינו חילוני במשמעות המערבית של המושג); וכישלון האופוזיציה המסורתית לאתגר את המשטר האוטוריטרי (מפלגות אופוזיציה מוכרות על-פי חוק זכו בתשעה מושבים בלבד במועצת העם הנכנסת, ו-13 מפלגות אופוזיציה יצאו מן הבחירות הנוכחיות בלי שזכו באף מנדט).

יותר מכול, בחירות 2005 מסמנות את קצה של האופוזיציה הפרלמנטרית "החילונית" כביכול. הבחירות למועצת העם חשפו את מלוא מצוקותיה של האופוזיציה המצרית: היעדר הנהגות ראויות למפלגות, שבירות של המבנים הארגוניים ומחסור ברעיונות ייחודיים – כל אלה מנעו מהן להציג חלופה שלטונית ל"מפלגה הלאומית".

העזפת "דעווה" על-פני "ג'האד" כאמצעי להגעה לשלטון

לעומת האופוזיציה הנזכרת ניצבו "האחים המוסלמים" כשלושתם משאבים כספיים – תרומות נאמניהם בעלי היכולת, תשלומים של "זכאת" במסגדי התנועה ולא מן הנמנע שאף העברות חיצוניות – ותשתית ארגונית שמנתה 25,000 אלף מתנדבים לגיוס מצביעים באמצעות מסד נתונים ממוחשב וסקרי דעת קהל. לבחירות קדמו חודשים ארוכים של הכנות, שכלכלו נכונה את משקל המיאוס הציבורי במשטר מבארכ ואת השלכות הלחצים של ארצות-הברית ומדינות אירופה ליתר פתיחות של המערכת הפוליטית ודרישותיהן להפגנת סובלנות כלפי גילויי אופוזיציה.

חודש **רמדאן**, שנסתיים ערב הבחירות (בראשית נובמבר), זימן ל"אחים" תנאים

לקיום תעמולת בחירות תחת אצטלת החג ולחידוד דימוים כ"מגני האסלאם" אל מול שלטון "חילוני". מועמדי "האחים" לא נדרשו להסוות את שיוכם הארגוני והניפו בלי היסוס את סיסמת הארגון "האסלאם הוא הפתרון". המתקפה המתוזמרת שפצח בה המשטר בכלי התקשורת הממלכתיים, שיחקה לידי "האחים", שכן היא הגבירה את הניגוד בינם לבין משטר מבארכ. אף שמצרים היא מדינה אדוקה בצביונה התרבותי, ספק אם כל מי ששללו לקלפיות את שמות המועמדים ה"עצמאים" המשויכים ל"אחים" משוועים להקמתה של מדינת הלכה. הצבעת רובם הייתה "לעומתית", נגד המשטר ו"המפלגה הלאומית".

הצלחתו הנוכחית של ארגון "האחים המוסלמים", שקיומו במצרים נאסר מאז שנת 1954, הוכיחה, בראייתם, את נכונות בחירתם, לפני כ-30 שנה, בדרך של "דעווה" (הטפה והכשרת הלבבות) ממושכת, תוך ערפול יעד החזון האמיתי להפוך את מצרים למדינת הלכה. בשנות השבעים, כשהנשיא סאדאת יזם את הקמתן מחדש של המפלגות ואפשר להן לפרסם עיתונים, הוא הסתפק בהרשאה ל"אחים" לפרסם שני ביטאונים (**אלדעווה** ו**אלאעתצאם**), אך הותירם מחוץ לחוק והאריך את איסור התארגנותם כמפלגה. בעת ההיא אף רבו במצרים ה"גמאעאת" האסלאמיות שחתרו להדיח בכוח את סאדאת משום היותו "פרעה" מודרני. "האחים" ויתרו אז, טקטית, על הוקעה פומבית של המשטר ככופר ושל החברה כ"ג'האלית" (המיוחסת לתקופת ה"בערות" שלפני הופעת האסלאם בחצי האי ערב) ועל המאבק המזוין ("ג'האד") ועל הדחת השליט "העריץ" ("טאע'ות") המכהן בדרך להשליט את ראיית עולמם והתמקדו

בפעילות רווחה והטפה.

ואולם הם מעולם לא זנחו את סיסמתם "האסלאם הוא הפתרון", דהיינו את המטרה להשליט את האמת האחת ומוחלטת שלהם, ולפיה אמונת האסלאם היא אבן שואבת לניהול החיים ואיש זולתם אינו מחזיק בכישורים לפרשה וליישמה. בדרכם שלהם, כשהם מנצלים את החלשת לפיתתו של המשטר עקב לחצים לדמוקרטיזציה, השיגו "האחים" לגיטימציה ציבורית, הכללה בזירה הפוליטית והשתלבות בממסד דרך ייצוגם ברשות המחוקקת, בלי שיהיו כבולים לחוק המפלגות או לחוק הארגונים הלא ממשלתיים.

לקראת הבחירות הארגון לא הסתכן באיום על הרוב המזערי שנדרש ל"מפלגה הלאומית" במועצת העם (66 אחוזים מכלל המושבים) ולא הציג יותר מ-160 מועמדים מטעמו. החזקת הרוב המזערי בידי "המפלגה הלאומית" תאפשר, אמנם, העברה סדירה של חוקים שהמשטר יבקש לאשר, אך נציגי "האחים המוסלמים" מתכוונים להכביר התנגדויות והסתייגויות בדרכו. "האחים" מתיימרים להציג תכנית פעולה לרפורמות ברוח התיקונים שתבעו גורמי אופוזיציה ליברליים. "השיח המתקן" ודברי ההרגעה של "האחים" נועדו להחניף לאוזניים אמריקניות ואירופיות כדי לשמר מומנטום של לחצים חיצוניים על המשטר המצרי להמשיך בתהליכי הרפורמה הפוליטית, שיאפשרו התחזקות נוספת של הארגון.

"האחים המוסלמים" כסוכני שינוי וחלופות הפעולה של המשטר

משקיפים מצרים כמו גם זרים מצפים לתוצאות חיוביות של התחזקות "האחים"

במועצת העם. לפי השקפתם, "האחים" במועצת העם עשויים לשמש סוכני שינוי, שכן התחזקותם מעידה על כישלון המדיניות של נטיעת פחד באזרחים, שאימצו המשטרים הערביים ובכללם המצרי. לדעת משקיפים אלה, התמודדות "האחים" עם העשייה הפוליטית עתידה לשנות את דימוי העצמי מחבורה ("גמאעה") נצורה ונרדפת, שמשימתה לבקר ולהכפיש, לקבוצה החייבת להציע לאזרחים חלופה מעשית, ולא להתחבא תחת האסקפיזם של הסיסמה "האסלאם הוא הפתרון", סיסמה המאפשרת להשתמט מהתמודדות עם בעיות הפרט, החברה והכלכלה.

ספק אם המשטר המצרי יפנים שהתנהלותו שלו היא שהחניקה את האופוזיציה החוקית שעמה התמודד בעבר ומוטטה כל בסיס תמיכה עממי מתון

משקיפים הלהוטים פחות לזעזע את המשטר הנוכחי גורסים כי "האחים" יוכלו לנצל את ייצוגם במועצת העם כדי לשדרג את ה"דעה" לכדי פעילות פוליטית, כשהם מטפסים שלב נוסף בסולם ההתקדמות ההדרגתית אל היעד האסטרטגי של כינונה של מצרים כמדינת הלכה אסלאמית.

מצד אחר, הדו-קוטביות שנוצרה בזירה הפוליטית המצרית עשויה לשמש בידי המשטר להוכחת תקפות דרכו. הישגי "האחים" עתידים לשמש בידי משטר מבארכ ראייה חותכת לדמותה של

הדמוקרטיה המזרח-תיכונית אם זו תתנהל בהתאם לדרישת מדינות המערב. ספק אם משטר מבארכ – שהוכיח בשנה האחרונה תעוזה לא מבוטלת בהסתכנותו במהלכים פוליטיים, גם אם מוגבלים, שהצלחתו בהם לא הובטחה מראש – נכון להקריב את יציבותו רק כדי להוכיח את צדקתו למשתעשעים באפשרות הכלתם של ארגונים אסלאמיים במסגרות הפוליטיות במדינות ערב.

המשטר המצרי נוהר שלא להפגין בהלה ונמנע מלהיחפז להכשיל את ניצני השינוי, שבישרו הבחירות הנוכחיות, וודאי שלא לנהוג כמו שנהגה אלג'יריה בשנת 1991 ולסבך את המדינה במלחמת אזרחים. מעל דפי העיתונות במצרים – בעיקר בזו האופוזיציונית, אך גם ביומונים ממסדיים דוגמת **אלאהראם** ו**אלאח'באר** – עולה קריאה למשטר שלא לנפח את הבעיה באופן מלאכותי מעבר למידותיה, שכן לא נשקף כל איום מצד "האחים" להגמוניה של משטר מבארכ ולזו ושל "המפלגה הלאומית" במועצת העם.

ספק נוסף הוא, אם המשטר המצרי יפנים שהתנהלותו שלו היא שהחניקה את האופוזיציה החוקית שעמה התמודד בעבר ומוטטה כל בסיס תמיכה עממי מתון. לטענת פהמי הווידי (אחד הפובליציסטים המצריים הבולטים), לו ערך המשטר חשבון נפש והסיק מסקנות מעשיות, הוא היה מאמץ אסטרטגיית מענה לאתגר "האחים המוסלמים", וסיסמתה "הפתרון" (של בעיות היסוד) הוא הפתרון". הווה אומר, טיפול בבעיות השורשיות שלהן מספקים "האחים" תשובה – תשתיות רעועות של השירותים החברתיים; היעדר ארגוני סעד ורווחה; ביורוקרטיה מעיקה, מושחתת ונטולת

שקיפות; אי-כיבוד של גורם האזרחות; ורפיפות אבני היסוד של הדמוקרטיה, דוגמת הפרדת הרשויות וחלוקת השלטון – כך שהאזרח המצרי לא יזדקק לפתרונות שמקורם ברעיונות מסוכנים.

אפשרות אחרת, ריאליית יותר, הניצבת לפני המשטר היא להניח ל"אחים" להיכוות בשמש השוזפת של העשייה הפוליטית. מועמדיהם נצטיירו בעיני הבוחר נקיים משחיתות וחפים מטעויות פוליטיות. מעתה ייבחנו עמדותיהם של צירי "האחים" במועצת העם בכל הצבעה. לא ידוע אם 88 הצירים יצליחו לגבש שפה שתייחד אותם ככוח פוליטי ותשקף נאמנה את משנתם, ולא כל שכן אם יוכלו להמשיך ולהחזיק בכפל העמדות והלשון ולשמור על עמימות רעיונית כדי שלא להצטייר כ"פנאטים".

לנוכח הבקעים בשורות "האחים" המצרים סבורים גורמים במשטר המצרי, שאין זה הימור בלתי שקול של המשטר לאפשר את פעילות "האחים" במועצת העם, תוך רתימה של הכללים הפרלמנטריים לשירותו, כשמחוץ לזירה הפרלמנטרית תקפים הכללים שחלו על "האחים" קודם, דהיינו ההגבלות שמטיל "חוק החירום", איסור פעילותם ומעצרים. עד שיהיו חילוקי הדעות בתוך "האחים" לקרע, המשטר יכול להגיע ל"שביתת נשק" או לעסקה עמם, ובינתיים, כפי שעשה הנשיא מבארכ בפתחת מושב מועצות העם והשורא (19.12.2005), להבהיר את ציפיית המשטר לשיתוף פעולה מרבי מצדם בתמורה לאימוצם דה-פקטו כחלק מהעשייה הפוליטית הרפורמטרית במצרים. על כל פנים, משטר מבארכ יאלץ ככל הנראה להפנות תשומות גדולות והולכות דווקא לזירה הפנימית. על רקע הניסיון המצטבר באשר ליחסי

אסלאם ומדינה במזרח התיכון – המודל האיראני או הסודאני, המודל האלג'ירי, או המרוקני והתורכי – משטר מבארכ היה מעדיף שלא לבחור מן הקיים, אלא לייצר מודל מצרי שבו "האחים המוסלמים" ממשיכים להיות אסורים בחוק אך נסבלים כגוש פרלמנטרי אופוזיציוני, מודל שבו הסדר הפוליטי והחברתי הקיים אינו מאוים.

נשמעים קולות הקוראים לשילוב "האחים המוסלמים" במשחק הפוליטי, הן כאמצעי למיתונם והן כתרומה לקידום הדמוקרטיזציה, כחלק מההתמודדות עם התנועות האסלאמיות הפוליטיות במזרח התיכון

זאת ועוד, חמש שנות המאסר שנגזרו ב-24 בדצמבר 2005 על מנהיגה לשעבר של מפלגת "אלע'ד", איימן נור, ועונשי המאסר שבין שלוש לעשר שנים שהוטלו על שישה מעמיתיו, מעלים תהייה שמא משטר מבארכ, המצוי בין פטיש הרפורמות האמריקני לבין סדן התסיסה הציבורית המצרית, קבע בראש מעייניו להחניק את האופוזיציה הליברלית, שאיימן נור הפך בשנה החולפת לאחד מסמליה המובהקים, ויהי מה. אם כך, הפיכת "האחים המוסלמים" לאופוזיציה עיקרית ואף בלעדית למשטר מבארכ היא בעיניו מחיר פעוט שיש לשלם בעבור היפטרות מעונשה של אופוזיציה בת מימוש, מה גם, שהמשטר ידע כאמור בעבר להתמודד עם "האחים" בכלים של דיכוי והגבלות. זאת

ועוד, אין זה מן הנמנע שהמשטר מייחל כי בחלוף הזמן ימאסו "האחים" את עצמם על הציבור המצרי הרחב, שעל אף אדיקותו חושש מהחלת האסלאם, וזה ישוב וישא עיניו אל משטר מבארכ, ולו גם כמעין בִּרְתּ מחדל לשימור הסדר הקיים.

ארצות-הברית וניסוי הדמוקרטיזציה

מושינגטון, הן מקהילת מכוני המחקר והן מקרב הפקידות המקצועית, נשמעים קולות הקוראים לשילוב (inclusion) "האחים המוסלמים" במשחק הפוליטי, הן כאמצעי למיתונם והן כתרומה לקידום הדמוקרטיזציה, כחלק מההתמודדות (engagement) עם התנועות האסלאמיות הפוליטיות במזרח התיכון. ההיגיון המניע קריאות אלה גורס, שדווקא מדיניות הכלה (containment) של האסלאמיסטים דוגמת "האחים המוסלמים" בתוך מוסדות המשטרים תבדילם מארגונים רדיקליים, כגון "אלקאעדה" ושלוחותיו, הדוגלים בהגשמת "ג'האד" ובביצוע פיגועי טרור, ותאלצם להתגמש ולהתמתן במלל ובמעש. על-פי אותה ראייה כוללת של קידום תהליכי דמוקרטיזציה, התעצמות "האחים" נתפסת כמעט כזניחה לעומת הסיכויים לפתיחת המערכת הפוליטית המצרית.

נוכחות מוגברת של "האחים המוסלמים" במועצת העם של מצרים עשויה להקל על נציגים אמריקנים לשכנע את שולחיהם – ועל מחוקקים אמריקנים – להכיר בצורך להקים ערוצי דיאלוג סדיר עם חברי הארגון. חשש גדול מזה אצל המשטר המצרי, אף שעדיין רחוק ממימוש, הוא שגורמים חיצוניים – ובראשם ארגונים אמריקניים ואירופיים המקדמים תהליכי

”האחים המוסלמים” ושאלת קיומה של ישראל

אופוזיציה בהגמוניה של ”האחים המוסלמים” תהיה קולנית ותובענית בדרישתה מהמשטר שלא להיכנע לכל מה שנתפס כתכתיבי ישראל וארצות-הברית ולהתרחק מכל ”נורמליזציה”. ”המדריך הכללי” של ”האחים”, מחמד מהדי עאכף, הפגין פרגמטיות מעושה כשהבטיח בנובמבר שהארגון יכבד את ההסכמים שמצרים חתמה עם ישראל. אבל ”האחים” לא חזרו בהם מאי-הכרתם במדינת ישראל, מהתנגדותם להסכמי השלום עמה ומקריאתם להחרימה. כבר בשבוע הראשון לפעילותה של מועצת העם החדשה הם מיהרו לקרוא לממשלת מצרים לקבץ מומחים לכלכלה, מדיניות ולאסטרטגיה כדי להעריך מחדש את הסכמי קמפ דייוויד ולשקול מחדש את ערכם העכשווי.

בדצמבר 2005 שחרר עאכף את חרצובות לשונו והסגיר את תוויו האנטישמיים של ארגונו, כשגילה כי ”האחים” ממתניים לקץ ”הסרטן” הישראלי המקנן בטבורו של המזרח התיכון. בהמשך (במאמרו השבועי באתר הבית של התנועה באינטרנט, ב-22 בדצמבר), הוא קרא לשואת היהודים באירופה ”אגדה”, ואחר-כך הצטדק ואמר כי רק ביקש להלין על שהדמוקרטיה המערבית ממהרות לתקוף כל מי שמפקפק בהתרחשות השואה או בהיקפיה, בניגוד לדעתם של ”בני ציון”. מספר שתיים בארגון, מחמד חביב, התייצב להגנת ”המדריך הכללי” וגרס כי הידיעות על אודות השואה הן ”מוגזמות” ונדרשות ל”מסמכים והוכחות”. המשטר המצרי, שכבר עתה רואה בהידוק היחסים עם ישראל ובתיאום התכליתי עמה נטל הסברתי בזירת הפנים, עתיד להימצא תחת אילוץ גובר של התנגדות נחרצת לכל מהלך או מחווה של התקרבות לישראל. בו בזמן, אופוזיציה ”האחים” עלולה לשמש בידי המשטר המצרי קרדום לחפור בו, בכך שיוכל לתלות כל הסתייגות מהרחבת שיתוף הפעולה עם ישראל בצורך להבטיח את מעמדו אל מול אופוזיציה עיקשת, והוא ימשיך להימנע מהחצנת ההתקרבות לישראל מעבר למעט הדרוש לשירות העניין הפלסטיני או האינטרסים הכלכליים והביטחוניים הצרופים של מצרים.

אף שחמאס יצאה מחלציה של תנועת ”האחים המוסלמים” המצרית, ספק רב אם המשטר יתחשב באופוזיציה ”האחים” במעורבותו הנמשכת בסוגיה הפלסטינית. בעיני המשטר, ”האחים” הם בעיה פנים-מצרית, והבחירה כיצד להתמודד עמה שמורה למשטר בלבד. לעומת זאת, חמאס נתפס בעיני האמונים על הסוגיה הפלסטינית במערך מקבלי ההחלטות במצרים, כבעיה נפוצה שיש לנטרל אותה בטרם תכשיל את מאמציה של מצרים להמשך ה”הרגעה”, ליישום ”הבנות שרם אלשיח” (מ-8 בפברואר 2005) ולניהולה התקין של הרשות הפלסטינית. ועם זאת אין המצרים דורשים בפומבי מחמאס להתפרק מנשקו. חריג מההפרדה שמבחין המשטר בין התחזקות ”האחים” לבין אתגר החמאס עלול להיות אילוץ בדמות גאות התסיסה הציבורית, בראשות ”האחים המוסלמים”, כפי שאירע לאחר שישראל חיסלה את השיח’ יאסין (במרס 2004) ולאחר ההתנקשות בחיי יורשו רנתיסי (באפריל אותה השנה).

דמוקרטיזציה – לא יפסלו אוטומטית את ”האחים המוסלמים” להוות חלופה מקובלת למשטר.

בעיני לא מעט פובליציסטים מצרים, שאינם נמנים עם אוהדיה המושבעים של ארצות-הברית, באופן זה תהיה מצרים למעבדת ניסויים גדולה שבה ייבחנו חלק מהתכניות האמריקניות לדמוקרטיזציה ולשינוי פני המזרח התיכון. זאת, לאחר שלשיטתם, בעיראק הם נכשלו וליבו את האש העדתית.

המשטר חושש שממשל בוש יצביע עליו כעל האשם העיקרי בקלקולה של סביבת הגידול הפוטנציאלית לדמוקרטיזציה המיוחלת ועקב כך יגביר את דרישותיו לליברליזציה פוליטית הדרגתית, שתרחיב את גבולות ההתארגנות הפוליטית ואת חופש הביטוי ותייצר אופוזיציה שאינה אסלאמיסטית. מעיני משטר מבארכ לא נסתר שאם ייטיב לתכנן את צעדיו, הוא יוכל להשתמש ב”אחים” כ”דחליל” להרתעת האמריקנים ולהקל, ולו זמנית, את לחציהם ליתר דמוקרטיזציה ולהצדיק האטה בהצגת רפורמות נוספות על אלה שקידם בשנה האחרונה.

”האחים המוסלמים” במצרים כמוודל לחיקוי בזירה האזורית

עדיין מוקדם להעריך, האם התחזקות ”האחים המוסלמים” בזירה הפוליטית המצרית – למרות התמרונים שניסה המשטר, צעדי המנע שנקט ותגובתו שהצליפה בשורותיהם – תהיה מקור השראה או מודל לחיקוי להתארגנויות אסלאמיות אחרות ברחבי המזרח התיכון. לפני הכול, תנועת ”האחים המוסלמים” המצרית (שנוסדה

נדחה שוב ושוב, ולמועצה המחוקקת הפלסטינית). הישנות זכייתם של גורמים אסלאמיים בתמיכתו של ציבור הבוחרים עשויה להאיץ את השתכנונות המשטרים ברחבי הזירה המזרח-תיכונית – הנתונה ללבטים של שימור יציבות מבית לנוכח לחצים חיצוניים – שאפשר שההשתתפות הפוליטית האסלאמית אינה בהכרח "סוף העולם", ואולי היא אך מחיר זעום שיש לשלם תמורת נטרול לחצים לרפורמות פוליטיות מרחיקות לכת וקניית שקט פנימי.

אלא אם כן מדינות ערב תטפלנה בבעיות היסוד המעיקות על אזרחיהן, תקיימנה כללי משחק תחרותיים בין מפלגות "אמיתיות", שאינן מריונטות בידיהן, או תקבלנה על עצמן (כפי שעשתה תורכיה בשנות העשרים של המאה העשרים) חוקה חילונית (דבר שהוא כמעט בלתי אפשרי לנוכח התחזקות האסלאמיזציה החברתית באותן מדינות), לאורך זמן, מעורבות פעילה ומותרת של גורמים אסלאמיים בזירה הפוליטית היא מקפצה לקראת אסלום נוסף של מערכות המדינה והחברה.

ובתנאי שהתארגנויותיהם פרוקות מנשק (שלא כמו "חזבאללה" בלבנון והחמאס הפלסטינית).

בהיעדר חלופה פוליטית זולת האסלאמיסטים, דמוקרטיזציה פירושה בהכרח התחזקות גורמים אסלאמיים, שאינם דמוקרטיים ושהדמוקרטיה בעבורם אינה אלא ערוץ להתבססות בשלטון

מכל מקום, אין להתעלם מהמציאות שנוצרה במצרים, כאשר בהיעדר חלופה פוליטית זולת האסלאמיסטים, דמוקרטיזציה פירושה בהכרח התחזקות גורמים אסלאמיים, שאינם דמוקרטיים ושהדמוקרטיה בעבורם אינה אלא ערוץ להתבססות בשלטון כדי שיוכלו לבטלה כשיחושו בטוחים באחיזתם. האם דפוס זה דווקא הוא שיקבל תנופה? יש להמתין לתוצאותיהן של מערכות בחירות נוספות (לפרלמנט הקבע בעיראק, שפרסום תוצאותיהן הרשמיות

ב-1928) היא "התנועה-האם", וממנה נוצרו פלגים בסוריה, בירדן ובפלסטין. באחרונה, על אף השוני בשיטות הבחירות, באופיין של התנועות ובדרך שבה הן בחרו להתנהל, חמאס (כמו גם גורמים אסלאמיים אחרים) שואבת עידוד מהצלחת "האחים" במצרים, לקראת התמודדותה שלה בבחירות למועצה המחוקקת הפלסטינית (שנקבעו לינואר 2006).

בכל מקרה, ספק אם יש בסיס לאזהרות מפני נחשול אסלאמיסטי, כפי שהזהירו פרשנים לאחר המהפכה האיראנית בשנת 1979. בשנים שלאחר מכן אירעו התפרצויות של מחאה אסלאמית, לרוב שיעית, אך לא נתמש החזון האפוקליפטי של "ייצוא המהפכה" האסלאמית. המדינה האסלאמית הסונית שהוקמה בסודאן לא חילצה את הארץ ממצב של מדינה נחשלת (failed state) ואף החריפה אותו. המקרה המצרי המתהווה לנגד עינינו הוא ניסיוני בהציבו כאבן בוחן את התהייה, האם עדיף לאפשר השתתפות פוליטית פעילה – אך מוגבלת ומבוקרת – של אסלאמיסטים כדי לנטר את פעילותם ולמתנה כחלופה לפנייתם לשימוש באלימות (כמתרחש בעיראק),